

A „SZAVAK PROMISZKUITÁSA”

KOMMENTÁR A *POLITIKAI ROMANTIKÁHOZ*

C Z O P F Á R O N

Noha kétségtelen, hogy a romantika egészen napjainkig meghatározza a nyugati kultúrát, sőt a politikai gondolkodást is, e hatás mibenlétét és jelentőségét mégsem könnyű felmérni. Ennek oka főként az, hogy a romantika, lévén ellenáll a definiálás igényének, csak ellentmondásos módon ragadható meg.¹ „A romantika *korszak*” – állítja például Rüdiger Safranski, rögtön hozzá is téve: „A romantikus jelleg szellemi magatartás, amely *nem korlátozódik egyetlen korszakra*”, hanem „ma is jelen van”.² A tudományos emlékezet hajlamos megfélekedezni arról, hogy a 20. század egyik legjelentősebb politikai gondolkodója, Carl Schmitt első terjedelmesebb művében éppen a romantika meghatározására és politikai hatásainak vizsgálatára vállalkozott.³ Nem is akármilyen hévvel! Az éppen száz éve, 1919-ben megjelent *Politikai romantika (Politische Romantik)* a szerző legpolemikusabb műve, amelyben az angol fordító szavaival élve Schmitt a *vádló szerepét* ölti magára a német romantikusokkal szemben.⁴ A szerző neves kutatója, Reinhard Mehring is perhez hasonlítja, sőt egyenesen inkvizitóriusnak minősíti Schmitt eljárását, azzal a megjegyzéssel, hogy romantikakritikájába nem kevés önvád is vegyül.⁵ De mi tette ennyire ellenszenvenné Schmitt számára a romantikát? Művében azt az önkényes szubjektívizmust kárhoztatja leginkább, amelyet a romantika egyetlen igazán jellegadó vonásának tart, így ekörül keresendő a válasz.

SZUBJEKTÍV OKKAZIONALIZMUS

Safranski lényegében olyan szellemi magatartásként definiálta a romantikát, amely a jelenünk felé nyitott korszakban öltött sajátos formát. Nem a jellemző témák, motívumok vagy érzületek felől közelíti meg a kérdést, hanem – Schmitthez hasonlóan – egy attitűdöt vázol fel. Definíciója eszerint nem eredhet azokból a motívumokból, amelyeket általában romantikusnak szokás tekin-

- 1 „A romantika definíciói ellentmondásosak, ahogyan a romantika is az” – írja a romantika lényegét kereső Ernst FISCHER is: *A romantika lényege*, ford. BECK Erzsébet, Gondolat, Budapest, 1964, 138.
- 2 Rüdiger SAFRANSKI: *Romantika. Egy német affér*, ford. HORVÁTH Géza, Európa, Budapest, 2010, 6–7 (kiemelés tőlem).
- 3 Miskolczi Ambrus egyenesen úgy fogalmaz, hogy Schmitt könyvét markáns állításai ellenére – vagy éppen azok miatt – „nem tartják nyilván” a romantika diskurzusában. Vö. MISKOLCZY Ambrus: *A román romantika és folklórszemlélete*, Aetas 1994/2., 136.
- 4 Guy OAKES: *Translator's Introduction. The j'accuse mode of intellectuality: Schmitt and the polemical style of thought* = Carl SCHMITT: *Political Romanticism*, ford. Guy OAKES, MIT Press, Cambridge–Massachusetts–London, 1991, XIII.
- 5 Reinhard MEHRING: *Carl Schmitt: Denker im Widerstreit. Werk – Wirkung – Aktualität*, Karl Alber, Freiburg–München, 2017, 73–74. A mű írásakor a romantikus attitűd egyebekben nem állt távol szerzőnktől sem, ez nemcsak naplóból derül ki, hanem abból is, hogy a könyvet Carl Schmitt–Dorotícként írta alá, felvéve annak a bécsi táncosnőnek a nevét, akit romantikus szerelmi elvakultságban vett feleségül, abban a hitben, hogy egy horvát nemesi család leszármazottjával köti össze az életét. Ennek hátteréhez lásd bővebben TECHET Péter, *Carl Schmitt. Egy szellemi kalandor*, Attraktor, Máriabesnyő, 2013, 42–43. Schmitt személyes romantikus tendenciáiról lásd Joseph W. BENDERSKY: *Schmitt's Diaries = The Oxford Handbook of Carl Schmitt*, szerk. Jens MEIERHENRICH – Oliver SIMONS, Oxford University Press, New York, 2016, 121.

teni, hanem a szubjektumból kell erednie, mert a világhoz való viszonyulás módja a döntő.⁶ Schmitt szerint nem az ártatlanság, a kalandvágy, az egzotikum, nem a távolság ígérete, a múlt romjai vagy a forradalmi pátosz hordozzák magukban a romantikus jelleget, hanem egy sajátos szellemi magatartás. Ennek gyökereit Schmitt Descartes-ra és híres *cogito ergo sum* tételére vezeti vissza, amely „egy szubjektív és belső folyamattal azonosította a személyt”, a külső világ valósága helyett a gondolkodással ezzel *egocentrikussá tette* a filozófiát.⁷ A német idealizmusban ez a folyamat a romantikusokra nagy hatást gyakorló fichtei Én-filozófiával éri el legradikálisabb kifejeződését – írja,⁸ így figyelemreméltó, hogy ezen a ponton eltér Hegel romantikakritikájától (amelyből egyébként sokat merített) és Kant, illetve Fichte helyett elsősorban Descartes-ból vezeti le a romantika szubjektívizáló tendenciáit. Carl Schmitt egyszerre utasítja el a modern racionalizmust és annak „álkonzervatív” alternatíváját, a romantikát.⁹

Schmitt annyira komolyan vette a definíciós kihívást, hogy amikor 1924-ben, a második kiadás számára írt előszót, már Giovanni Papini is elmarasztalta, aki hozzá hasonlóan a lázadás individualista szellemét látta a romantikában, de nem tartotta azt egykönnyen meghatározhatónak és megelégedett a fogalom bizonytalanságával. „Ha a szubjektívista önkény, a formátlanság ellenzője és a romantika ellensége így beszél, mit várhatunk ezek barátaitól?” – fakadt ki Schmitt.¹⁰ Azt szerzőnk is kénytelen elismerni, hogy a romantika lényegi vonását éppen ellentmondásossága és sokszínűsége adja: pont azért áll ellen a definíciós igényeknek, mert az mindig szubsztanciát és korlátokat feltételez.¹¹

Schmitt egész kritikája végsősoron a szubjektumra összpontosul: a romantika nem más, mint *szubjektív okkaszionalizmus* – olvassuk a könyv egyik fő tételét, amely olyan kifejezéssel írja le a romantikus attitűdöt, amellyel maguk a romantikusok nem éltek eszméik jellemzésekor, és ezzel összetéveszthetetlen, saját definíciót alkot a politikai romantikáról.¹² Az okkaszionalizmus olyan filozófiai tan, amely szerint az evilági létezők nem rendelkeznek valódi hatóerővel, csupán alkalmat (*occasio*) adnak arra, hogy a mindenható Isten általuk közvetlenül határozza meg a világ történéseit. Ha radikálisan értelmezzük, ez az elképzelés teljesen kiküszöböli a természetet, hiszen két tárgy fizikai összeütközésében sem a mozgási energia munkáját látja, hanem Isten akaratának mozgását.¹³ Az elképzelés némileg új színben tűnt fel, amikor a karteziánus dualizmus problémáját Malebranche úgy vélte feloldani, hogy tagadta az elme és a test között

bármilyen oksági viszony létét, és Istent jelölte meg mentális és fizikális aktivitásunk közvetlen okaként.¹⁴ Ezek szerint nem az ember cselekszik, léte csupán *alkalmi ok* (*causa occasionalis*) Isten cselekvésére. Az okkaszionalizmus ezzel az állítással felszámolja a másodlagos okokat, és ott is Isten közvetlen cselekvését látja, ahol a *katolikus teológia* a természet és az emberi szabad akarat egymásrahatásáról beszélne. Eszerint semminek az oka nem keresendő a természetben, mert minden

változás az isteni akarat közvetlen megnyilvánulása. Amikor Schmitt szubjektív okkaszionalizmusról beszél, ezalatt azt érti, hogy a romantikusok szerint zseniális Énjük minden objektivitást szertefoszlathat és az *isteni imagináció* (Friedrich von Schlegel) révén teremtővé válhat.

Az okkaszionalizmusban a teremtmények léte még a közvetlen cselekvésre adott módot Istennek, ám a szubjektív okkaszionalizmusban – tehát a romantikában – minden csupán a romantikus Én számára válik valóságossá, és nem

6 Carl SCHMITT: *Politische Romantik* [1919], Dunckler und Humblot, Berlin, 1998⁶, 6.

7 Carl SCHMITT-DOROTIC: *Politische Romantik*, Dunckler&Humblot, München–Leipzig, 1919, 48.

8 „Fichte úgy mondaná: Létrehozom magam, tehát vagyok”. Vö. SAFRANSKI: *I. m.*, 96.

9 MEHRING: *I. m.*, 72.

10 SCHMITT: *Politische Romantik*, 1998, 9–10.

11 Vö. SCHMITT-DOROTIC: *Politische Romantik*, 1919, 71.

12 MEHRING: *I. m.*, 73.

13 Nicolas MALEBRANCHE: *Beszélgetések a metafizikáról és a vallásról*, ford. KÉKEDI Bálint és mások, L’Harmattan – Szegedi Tudományegyetem Filozófia Tanszék, Budapest, 2007, 159.

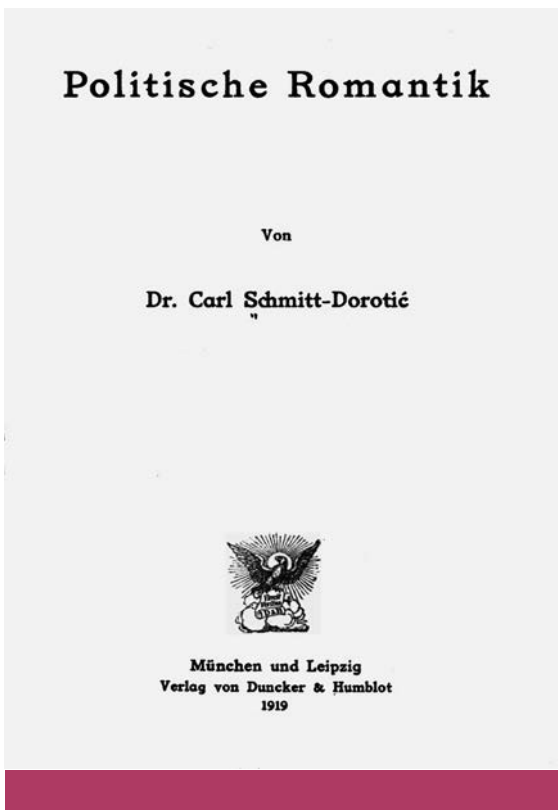
14 *Uo.*, 97–98.

Carl Schmitt egyszerre utasítja el a modern racionalizmust és annak „álkonzervatív” alternatíváját

a cselekvésre, hanem az esztétizálásra, a világ poetizálására ad alkalmat. A világ ekképp olyan esztétikai élmények forratagává válik, melyeket a szükségszerűség érzése kísér, objektív tartalmuk viszont nincs. A közügyek is erre a végzetre jutnak: remek apropóul szolgálhatnak egy emelkedett hangulatú, de következmények nélküli eszmece-rehez. Schmitt szerint viszont ha a politika nem több, mint esztétizáló diskurzus, akkor elhalványul a döntések egyértelműsége, relativizálódik a felelősség és látszólagossá válik a politikai cselekvés. Ezért azzal vádolja a politikai romantika képviselőit – különösen Adam Müllert –, hogy nem volt konkrét politikai teljesítményük, következtelenek és impotensek voltak¹⁵ – egész életükben egyetlen dolgot építettek: a saját személyiségük katedrálisát.¹⁶ Persze ha a szubjektív okkazonalizmus a költői fantázia játékát jelenti a világgal,¹⁷ akkor nem szorul arra, hogy konkrét politikai változásokat idézzen elő, de a szemlélet ettől még lehet veszélyes. A romantikus, meglehet passzivitása és depolitizáló hajlama miatt megakadályozza a fennálló társadalmi viszonyok radikális átalakítását, de mégis filozófiai forradalmat hajt végre azzal, hogy kép- lékeny konstrukcióként tekint a világra.¹⁸

A romantikus döntésképtelen és passzív, aktivitása látszólagos – ez a mű egyik fő vádja, s itt lép be Schmitt gondolkodásába az aktivitás–passzivitás ellentétpár, amely később meghatározóvá válik életművében.¹⁹ A „minden tevékenységet megsemmisítő passzivitás. Ez volt a romantika tartalma” – már ebben a korai művében is ezt tartja az egyik legnagyobb problémának.²⁰ A képzelet romantikus játéka egyfajta „magasztos könnyelműséggel” (Friedrich Schlegel) hatnak át mindent, s ez – nem túlzás kijelenteni – a schmitti decizionizmus tökéletes ellentéte.

Klasszikus mű
– Carl Schmitt:
Politikai romantika (1919)

KÉT MODERN DEMIURGOSZ

A felvilágosodás nyomán kialakuló modern világképben Isten helyét olyan új, immanens valóságok veszik át, mint a „történelem” és a „nép”. Másként szólva abszolúttá válik az emberi lét időbeli és a közösségi dimenziója. Schmitt nem a *Politikai teológiában* mutat rá először a teista teológia transzcendens Istene és az immanens politikai szuverenitás közötti analógiára. Itt már azt írja: „Már régóta igyekszem rámutatni az ilyen analógiák rendszertani és módszertani jelentőségére” – és három munkáját sorolja fel: *Der Wert des Staates*, *Politische Romantik* és *Die Diktatur*.²¹

A személyes Istennel szemben két trónkövetelő, két „modern demiurgosz” lép fel: egy forradalmi és egy konzervatív. Az egyén egyrészt saját szociológiai körülményei játékszerévé válik a társadalom „forradalmi demiurgosza”, másrészt a fejlődő világszelleme eszköze lesz a történelem „konzervatív demiurgosza” révén.²² Hegel volt az első, aki szintézisbe foglalta ezt a két tényezőt, és általa

15 OAKES: *I. m.*, xxv.

16 SCHMITT: *Politische Romantik*, 1998, 21.

17 SAFRANSKI: *I. m.*, 178.

18 SCHMITT-DOROTIĆ: *Politische Romantik*, 1919, 70.

19 *The Oxford Handbook of Carl Schmitt*, 18.

20 SCHMITT-DOROTIĆ: *Politische Romantik*, 1919, 161. Ennek megfelelően egy brit-amerikai politikatudós így összegzi a kérdést: „A romantika és különösen a politikai romantika lényege a passzivitás” (John P. McCORMICK: *Carl Schmitt's Critique of Liberalism. Against Politics as Technology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, 49).

21 Carl SCHMITT: *Politikai teológia* [1922], ford. PACZOLAY Péter, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1992, 19. (Az utóbbiakról lásd KARÁCSONY András kommentárját lapunkban: *Carl Schmitt a szuverénről*, Kommentár 2019/1., 69–73. – A Szerk.)

22 SCHMITT-DOROTIĆ: *Politische Romantik*, 1919, 77.

„megtette azt a konzekvens lépést, amely elkerülhetetlenül trónfosztotta a hagyományos metafizika Istenét”. Az állammá racionalizálódó nép és a dialektikusan fejlődő világszellem olyan értelemben egységesül nála – írja Schmitt –, hogy metafizikájában „a népszellem (*Volksgeist*) csupán a világszellem (*Weltgeist*) logikus működésének eszközeként funkcionál”.²³ Schmitt elemzéséből úgy tűnik, hogy a „forradalmi demiurgosz” személytelen szükségszerűségként megistenül, és „az idő történelemként teremtő erővé válik”.²⁴ Ez a romantikusoknak tulajdonított meggyőződés áthatja az egész modern politikai gondolkodást. Az emberek, népek és az egymást követő generációk nem többek, mint a világszellem eszközei, melyekre csupán azért van szüksége, hogy ideiglenesen testet öltjön bennük és általuk. Az emberek és osztályok egyszerre eszközei és termékei a termelés nagy folyamatának (Marx), vagy másként: a világ egész tragikomédiáját minden részletében egy öntudatlan és megmagyarázhatatlan, sodró erejű akarat irányítja (Schopenhauer). A valóság sosem attól függ, hogy az ember mit fog fel, vagy mit akar, mivel egy rajta kívüli, mögöttesen ható valóság függvénye.²⁵

nem pusztán a romantika, hanem az egész modern politikai gondolkodás kritikáját adja

Újabb paradoxonnal terhelné a romantikus világtapasztalatot szerzőnk, ha ugyanolyan érvénnyel állítaná a modern demiurgoszok és a zseniális Én abszolút hatalmát. Ezt nemcsak úgy kerüli el, hogy mindkettőt illuzórikusnak minősíti, hanem egyértelmű hierarchiát is felállít közöttük: „a mindenható fantázia” érintésétől mozgásba lendülő „lényük-vesztett árnyak”²⁶ nem lehetnek nagyobbak az őket mozgató erőnél. A történelmi fejlődés személytelen szükségszerűségével szemben mindig a szubjektivizmusa a végső szó.²⁷ Amikor Schmitt a modern demiurgoszokról ír – amelyek ezek szerint a romantikus fantázia kivetülései –, könnyen az a benyomásunk támadhat, hogy már nem pusztán a romantika, hanem az egész modern politikai gondolkodás kritikáját adja.

„megtette azt a konzekvens lépést, amely elkerülhetetlenül trónfosztotta a hagyományos metafizika Istenét”. Az állammá racionalizálódó nép és a dialektikusan fejlődő világszellem olyan értelemben egységesül nála – írja Schmitt –, hogy metafizikájában „a népszellem (*Volksgeist*) csupán a világszellem (*Weltgeist*) logikus működésének eszközeként funkcionál”.²³ Schmitt elemzéséből úgy tűnik, hogy a „forradalmi demiurgosz” személytelen szükségszerűségként megistenül, és „az idő történelemként teremtő erővé válik”.²⁴ Ez a romantikusoknak tulajdonított meggyőződés áthatja az egész modern politikai gondolkodást. Az emberek, népek és az egymást követő generációk nem többek, mint a világszellem eszközei, melyekre csupán azért van szüksége, hogy ideiglenesen testet öltjön bennük és általuk. Az emberek és osztályok egyszerre eszközei és termékei a termelés nagy folyamatának (Marx), vagy másként: a világ egész tragikomédiáját minden részletében egy öntudatlan és megmagyarázhatatlan, sodró erejű akarat irányítja (Schopenhauer). A valóság sosem attól függ, hogy az ember mit fog fel, vagy mit akar, mivel egy rajta kívüli, mögöttesen ható valóság függvénye.²⁵

AZ ESZTÉTIKUM ÁRTERÉBEN

A modernitás ára Schmitt szerint a valóság elemi tapasztalatának fokozatos elvesztése, miáltal a nyelv alkalmatlanná válik az élet egzisztenciális mélységének megragadására, és a szubjektum passzivitásba kényszerül.²⁸ Az embernek szándékosan arra kell törekednie, írja Schmitt egyik legfőbb céltáblája, Friedrich Schlegel, „hogy egyszer végre minden szándék nélkül szabadon sodródjon az örökké áradó képek s érzelmek benső folyamán”.²⁹ Ez az a passzivitás, amely Schmitt szerint lefokozza a politikát, mert bár a romantikában abszolutizált esztétikum nem szolgál valódi menedékként a racionalizmus gépiességével és lelketlenségével szemben, egyre inkább gyengíti a metafizikai kategóriákat³⁰ és aláassa a politikai gondolkodást. Ha a politika esztétikai élvezetet nyújtó társalgássá válik, valódi értelme elhalványul, ha a szépséget keressük a benne, akkor a politikai cselekvés előfeltételéről, vagyis annak a problémának a felvetéséről mondunk le, hogy mi helyes és mi helytelen.³¹

Bármilyen fontos szerepet nyert is később Schmitt gondolkodásában az esztétikai totalitás tagadása, 1916-ban még egészen más álláspontot képviselt, amikor Theodor Däubler *Nordlicht* című költeményét elemezte. Ekkor még látott

23 *Uo.*, 56.

24 *Uo.*, 54–55.

25 *Uo.*, 75–76.

26 Friedrich von SCHLEGEL: *Lucinda* [1799], ford. TANDORI Dezső = August Wilhelm von SCHLEGEL – Friedrich von SCHLEGEL: *Válogatott esztétikai írások*, szerk. ZOLTAI Dénes – VÉSZITS Ferencné, Gondolat, Budapest, 1980, 398.

27 Vö. SCHMITT-DOROTIĆ: *Politische Romantik*, 1919, 71.

28 *The Oxford Handbook of Carl Schmitt*, 42.

29 SCHLEGEL: *I. m.*, 477.

30 TREVOR STARK: *Complexio Oppositorum: Hugo Ball and Carl Schmitt*, October 2013/146., 45–46.

31 PETHŐ Sándor: *Norma és kivétel. Carl Schmitt útja a totalis állam felé*, MTA Filozófiai Intézete, Budapest, 1993, 104.

politikai perspektívát a romantikában, és az esztétikainak is komoly jelentőséget tulajdonított. Elemzésének ekkori fontos megállapítása, hogy a költői nyelv az azt megformáló szubjektumtól elszakadva magasabb, univerzális érvényre, teremtő erőre tehet szert – azaz szuverénvé válhat. Meglehetősen szokatlan álláspont ez attól a Schmittől, aki későbbi munkáiban – a *Politikai romantikától* kezdve – már egyértelműen a politikait kezdte totalizálni és ezzel szemben leértékelni az esztétikait.³² Azt mindenesetre az előzmények ismeretében tudhatjuk, hogy szerzőnket nem valamiféle vulgáris művészetellenesség hajtotta. Felfogása szerint az igazi művészet tartja ébren az ember megváltásba vetett reményét és képes megjeleníteni a transzcendencia és immanencia szintézisét,³³ ám későbbi állítása szerint a romantika valójában már nem vállalkozik erre. Nem haladja meg misztikusan a világot, inkább benne marad és örökké valami másra vágyódva romantizálja azt. „A végesnek a végtelen *látszatát* kölcsönzöm” – fejezi ki Novalis, hogy mit is jelent pontosan ez a szellemi magatartás. A romantikus vallása, életszemlélete és politikai gondolkodása is döntően esztétizáló. Mivel lerombolja a klasszikus esztétikai normákat és másokat nem állít a helyükre, minden formát problematikussá tesz. Ez a totális esztétizálás minden téren az objektív mércék szétesését eredményezi – foglalja össze Schmitt kiindulópontját Guy Oakes.³⁴

Schlegel egyes művei nemcsak ezt szemléltetik, hanem szerzőnk fő állítását, az okkazonalizmus vádját is. „Hadd valljam be, nem téged egyedül szeretlek, hanem magát a nőiséget” – borul imádattal szerelme keblére Schlegel *Lucindájában* Juliusz.³⁵ A művész-szerelmespár bensőséges párbeszédéből Schmitt előszeretettel idézi azokat a sorokat, amelyekkel a lány egy ponton elhárítja Juliusz bókjait: „Nem én vagyok az, Juliuszom, akit ily szentképként festesz [...]. Te magad vagy az, *képzeteled csodás virága*: ezt látod bennem, ez örökre tiédet.”³⁶ A kedves itt tehát csupán esztétikai alkalmatosság (*occasio*), és a képzelet virágai a „személyiségpanteizmus”³⁷ mindenható Én-istenének oltárán nyílnak ki s hervadnak el. Schmitt ennek kapcsán azt is felidézi, hogy Friedrich von Schlegel egy 1791-es levelében azt írta fivérének, hogy a saját alkotásunk minden emelkedettebb jellemvonás, amelyet kedvesünkben felfedezünk. Lucinda ezek szerint a szerelmi párbeszéd hevében is képes volt felismerni a szubjektív okkazonalizmus lényegét: ő csupán *alkalmi ok* az önmagát szerelmesként átélő esztéta számára.

Noha később (amikor már a restauráció pártján állt) maga Schlegel is elutasította a fichtei szubjektívizmusnak ezt a radikális, irodalmi megnyilvánulását, Schmitt szemében ez keveset von le annak jelentőségéből, hogy a fichtei Én helyébe egy korszak közérzetét kifejezve a zsenit állította. A zseni előtt kavargó szubsztanciátlan formáknak bármilyen tartalmat tulajdoníthatunk – figyelmeztet szerzőnk –, ezért például Novalis úgy hisz a Bibliában, hogy felfogása szerint igazán eredeti könyv lehet Biblia, úgy hisz a zsenialításban, hogy véleménye szerint minden ember zseni és a sor folytatható: ha a romantikus monarchista, attól még gondolhatja úgy, hogy minden ember a trón várományosa. Schmitt a nyelv torzulását szemlélteti ezekkel az abszurdnak szánt hasonlatokkal és a jelenséget összefoglalóan *a szavak promiszkuitásának* nevezi.³⁸ A maguk költőiségében könnyedén változtatják jelentésüket és bontják fel egymáshoz fűződő kapcsolatukat azért, hogy új viszonyt létesíthessenek. A romantikus – szűr be még egy hasonlatot Schmitt könyve későbbi kiadásába – „csak a saját

32 A Däubler-elemzés és a *Politikai romantika* ellentétét némileg mérsékli, hogy a szerző már az előbbiben sem a költői szubjektumnak tulajdonított teremtő erőt, hanem a nyelvnek; nem a költő válik teremtővé a nyelv erejénél fogva a maga individualitásában, hanem maga a nyelv viselkedik szuverénként. Vö. Carl SCHMITT: *Theodor Däublers „Nordlicht”. Drei Studien über die Elemente, den Geist und die Aktualität des Werkes*, Duncker&Humblot, Berlin, 1916, 55. Az esztétikai és politikai viszonyát illetően lásd GYULAI Attila: *Nyelv és retorika Carl Schmitt politikaelméletében*, PhD-értekezés, ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola, Budapest, 2015, 50–51.

33 Schmitt esztétikafelfogásáról lásd bővebben Cs. Kiss Lajos: *Egy keresztény Epimétheusz = Carl Schmitt: A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*, ford. és szerk. Cs. Kiss Lajos, Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest, 2002, 249–252.

34 OAKES: *I. m.*, XIX.

35 SCHLEGEL: *I. m.*, 405.

36 *Uo.*, 476.

37 SCHMITT-DOROTIC: *Politische Romantik*, 1919, 83.

38 *Uo.*, 72–73.

Romantikus politika – Rochejacquelein grófia a Thours-i csatában vezeti a vendée-i királypártiak seregét a republikánus kormánycsapatok ellen (Wikimedia Commons)

feleségét szereti, de fantáziája segítségével képes öt ezer más nővé átváltoztatni³⁹. Talán nem véletlenül cseng egybe ez a mondat azzal, amit Novalis tömör *ars poeticaként* vetett papírra: „Művészet: mindent Sophie-vá változtatni és viszont.”⁴⁰ Schmitt problémája ezzel az attitűddel az, hogy nem áll meg Sophie vagy éppen Lucinda alakjánál, hanem a politikai gondolkodást is meghatározza. Adam Müllert politikai opportunistának minősítve azt írja, hogy számára – akit a politika romantika tipikus képviselőjének tart – az állam pontosan az, mint Novalisnak Sophie, tehát olyasvalami, „ami bármivé átváltozhat, és amivé mindent átváltoztathat; egy vonzalom tárgya, és mint amolyan alkalmi (okkasionális) tárgy, ma Poroszország, holnap Ausztria” lesz.⁴¹ Mivel a történelmi és politikai alakzatok csupán esztétikai inspirációt nyújtanak számára, a forradalom és az ellenforradalom egyaránt lelkesítő lehet egy romantikus számára.⁴²

A *Nordlicht* után néhány évvel Schmitt már nem esztétikai, hanem politikai választ keres a felvilágosodás racionalizmusával szemben. Mindenekelőtt döntést, egyértelmű elköteleződést, felelősségvállalást, a helyes és helytelen világos megkülönböztetését követeli, hogy ezzel szilárd alapot teremthessen a politikai cselekvésnek. A *Politikai romantikában* tehát már nem esztétikai szempontú elemzését ad, sokkal inkább az esztétika politikai elemzését.⁴³

39 SCHMITT: *Politische Romantik*, 1998, 87.

40 NOVALIS [Friedrich von Hardenberg]: *Fragmente*, II. 7. fejezet, 2102., <<http://gutenberg.spiegel.de/buch/fragmente-ii-9793/7>>.

41 SCHMITT-DOROTIĆ: *Politische Romantik*, 1919, 111.

42 *Uo.*, 117–118.

43 JENS MEIERHENRICH – OLIVER SIMONS: „A Fanatic of Order in an Epoch of Confusing Turmoil”. *The Political, Legal, and Cultural Thought of Carl Schmitt = The Oxford Handbook of Carl Schmitt*, 40.

ÁLKONZERVATIVIZMUS

Schmitt kritikája kemény ütések mér a német konzervatív hagyományra, hiszen az döntően a romantika szellemi hatása alatt állt.⁴⁴ Nem meglepő, hogy Mannheim Károly nemes egyszerűséggel „romantikus konzervativizmusnak” is nevezi a német konzervativizmust, amiért „Németországban a romantika a forradalom ellenzésébe, konzervativizmusba és reakcióba torkollik”, és mert „benne a modern világgal szembeni ideológiai oppozíció egyre inkább fedésbe kerül a politikai oppozícióval”.⁴⁵ Bayer József ennél is tovább megy, és Schmitt szóhasználatával élve kijelenti, hogy „a konzervativizmus német változata a *politikai romantika* volt”.⁴⁶ Amikor tehát Schmitt Friedrich von Schlegelt és Adam Müllert a francia ellenforradalmárokhoz képest jellemtelen köpönyegforgatókként írja le és eszményeiket nem éppen hízelgően az okkazonalizmussal hozza összefüggésbe, akkor a német konzervatív kánon ellen is támadást intéz.

Könyvéből kitűnik, hogy azért bírálja ilyen élesen a német romantikus konzervativizmus nosztalgiáit, mert Donoso Cortés nyomán gyökeresen elutasítja a restauráció eszméjét. „Mi még jobb idők gyümölcseiből élünk”, illetve „apáink tőkéjét éljük fel” – idézi Novalist és Müllert, majd rámutat arra, hogy a romantikus szemléletmódban a jelen a múlton élősködő parazitává fokozódik le, a múlt viszont csupán kiutat jelent a „konkrét és jelenvaló realitás börtönéből” – vagyis a politikát romantizáló konzervatívok a jelen tagadására használják a múltat.⁴⁷ Véget nem érő társadalmi párbeszéddé tágítanak minden gondolatot, ha pedig naplót vezetnek vagy levelezéseket folytatnak, hajlamosak történetívé merevíteni a legjelentéktelenebb pillanatokot is.⁴⁸ Ez az anakronisztikus póz Schmitt szerint csupán a jelen tagadása – tehát álkonzervativizmus.

ROMANTIKUS VAGY POSZTMODERN ÁLLAPOT?

A *Politikai romantika* szerepét elsősorban az határozza meg Schmitt életművében, hogy az általa már kezdetektől kritizált⁴⁹ individualista emberkép forrását itt jelöli meg egyértelműen, amikor azt a romantikára vezeti vissza.⁵⁰ A romantikusok esztétizáló és depolitizáló hajlamait kritizálva ebben a munkájában vezeti be életművébe igazán hangsúlyosan az aktivitás–passzivitás ellentétpárt, valamint a szubjektív idealizmus kritikáját a Fichte hatása alatt álló romantikusokra vonatkoztatva nagyon plasztikus és radikális nyelvezettel szubjektív okkazonalizmusként írja le.⁵¹ Ezzel a tétellel „valószínűleg rátapint a romantikus magatartás egyik lényeges aspektusára” – írja Safranski, s figyelemreméltó módon kiemeli, hogy „a romantikus felhőtlenség bizonyos tekintetben anticipálja a későbbi posztmodernséget”.⁵²

A posztmodern politikai irányzatok sokkal megsemmisítőbb erővel vonják magukra Schmitt bírálatát, mint a romantika vagy éppen a német konzervatív hagyomány. Meglehet, Schmitt nem is a romantika történetileg körülhatárolható jelenségeivel, hanem saját romantikaképével polemizál,⁵³ eszmefuttatásai ebben a tágabb értelmezési keretben nagyon is relevánsak. A posztmodern politika romantikus gyökereire vonatkoztatva kritikája elnyeri azt az értelmezést, amely ma is aktuálissá teszi. A mű angol fordítója, Oaks is felfigyel erre, és bevezető tanulmányában arról ír, hogy Amerikában a „Woodstock-generáció”

44 A német konzervativizmusban a romantikaellenesség is jelen van, ám távolról sem domináns. Lásd erről Armin MOHLER – Karlheinz WEISSMANN: *Die konservative Revolution in Deutschland 1918–1932. Ein Handbuch*, Ares Verlag, Graz, 2005, 21–24.

45 MANNHEIM Károly: *A konzervativizmus. Tanulmány a tudás szociológiájáról* [1925], ford. Kiss Endre, Cserépfalvi, Budapest, 1994, 98–100.

46 BAYER József: *A politikai gondolkodás története*, Osiris, Budapest, 1998, 218.

47 SCHMITT-DOROTIĆ: *Politische Romantik*, 1919, 65.

48 *Uo.*, 70.

49 Vö. Carl SCHMITT: *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen*, Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1914.

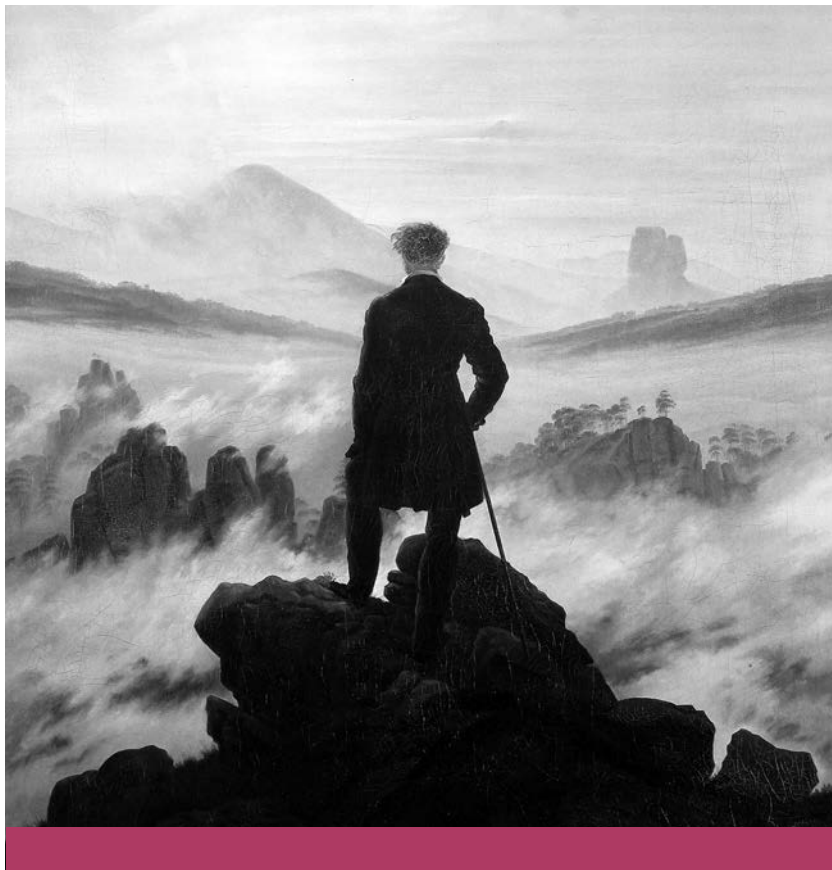
50 KARÁCSONY András: *Carl Schmitt politikai antropológiájáról* = *Uő.: Mozaikok. Politika – értelmiség – konzervativizmus*, Attraktor, Máriabesnyő, 2014, 84.

51 MEHRING: *I. m.*, 72.

52 SAFRANSKI: *I. m.*, 178.

53 PETHŐ: *I. m.*, 102.

Egyedülálló – Caspar David Friedrich: *Vándor a ködtenger felett* (1818) (Wikimedia Commons)

” a posztmodern politikai irányzatok mindegyike magán visel valamit a romantikából

és az 1960-as évek jelentették a politikai romantika csúcspontját.⁵⁴ A romantikusok jelszava – *Hatalomra a képzelőerővel! Hassa át a világot a költői szellem!*⁵⁵ – visszaköszön az 1968-as párizsi utcán a „Minden hatalmat a képzetnek!” feliratában. A politikai kiábrándultság, a lehetetlen célok követelése, a filozófiai gondolkodás töredékessége,⁵⁶ a normák cseppfolyóssá tétele és alárendelése az individuális igényeknek, a szellemi és kulturális forradalom előnyben részesítése a közvetlen politikai cselekvéssel szemben – ezek mind a romantikus attitűd jelenlétéről árulkodnak. Helyesebbnek tűnik tehát *romantikus állapot*ról,⁵⁷ mintsem posztmodern állapotról beszélni a jelenkor kapcsán. A posztmodern politikai irányzatok mindegyike magán visel valamit a romantikából, legalább abban a tekintetben, hogy Schmitt megfogalmazása szerint a „valóság akarása” átadta helyét a látszani akarásnak, avagy a látszat akarásának.⁵⁸ Ez nemcsak a mediatizált politikai és tiltakozás-kultúrára értendő, hanem minden olyan mozgalomra, amelynek célja az egyén összes meghatározottságának felszámolása. Mivel ezek a személyt nem csupán társadalmi környezetétől, hanem saját természetétől is megszabadítanák, lehetetlent követelnek, s így kénytelenek látszatokkal beérni. Ez a törekvés azonban a romantikus képzetnek tulajdonított mindenhatóságra vezethető vissza, amelynek nyomán Schmitt szerint manipulálható *konstrukció*vá vált minden természeti és társadalmi valóság.⁵⁹

Amit ma posztmodernnek neveznek, az Schmitt romantika-kritikájának nyelvén a következőképpen foglalható össze: a történelem és a nép modern demiurgoszai végleg feloldódtak a „személyiség-panteizmusban”. ■

54 OAKES: *I. m.*, XXVII–XXVIII.

55 SAFRANSKI: *I. m.*, 173.

56 Nathan Ross: *The Philosophy and Politics of Aesthetic Experience. German Romanticism and Critical Theory*, Palgrave Macmillan, Oklahoma City, 2017, 21–23 és 115–120.

57 „A romantika [...] állapot, amelyben még mindig benne vagyunk”. NEMES Péter: *Dekonstrukció és romantika*, Kijárat, Budapest, 2004, 34.

58 SCHMITT-DOROTIĆ: *Politische Romantik*, 1919, 74.

59 *Uo.*, 70–71.